

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ І ВНЕСОК ПРОФЕСОРА С.С. ХАРКЕВИЧА У РОЗВИТОК БОТАНІЧНОГО РЕСУРСОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

Висвітлено наукові погляди та внесок визначного ботаніка професора С.С. Харкевича в розвиток ботанічного ресурсознавства в Україні. Розглянуто актуальні завдання подальших досліджень.

У когорті видатних вчених, життя і творча діяльність яких пов'язана з Національним ботанічним садом ім. М.М. Гришка НАН України, виділяється постать доктора біологічних наук, професора, заслуженого діяча науки Російської Федерації, визначного ботаніка — Сигізмунда Семеновича Харкевича (1921–1998). Серед основних його здобутків у київський період наукової діяльності наймасштабнішими і значущими є розроблення проекту та створення на площі 6 га ботаніко-географічної ділянки "Кавказ", Гербарію, який у 1973 р. (останній рік київського періоду діяльності вченого) нараховував 80 000 аркушів (зокрема 32 000 — особистих зборів С.С. Харкевича), а також публікація серії монографічних праць, присвячених питанням флористики, систематики, інтродукції рослин, ботанічного ресурсознавства. Особливу наукову цінність становить опублікована у 1966 р. книга "Полезные растения природной флоры Кавказа и их интродукция на Украине" [16]. В ній висвітлено результати 15-річних досліджень у природі і культурі корисних рослин найбагатшої флори євразійського континенту — кавказької, розглянуто питання взаємозв'язків дикорослих і культурних видів, шляхи та етапи становлення культурної флори, оцінено

ступінь інтродукції видів природних місцевостань. Значна увага приділена новим кормовим, лікарським, а також декоративним видам рослин. Ця праця була представлена вченим як докторська дисертація і у 1965 р. успішно захищена на засіданні спеціалізованої Вченої ради Ботанічного інституту ім. В.Л. Комарова РАН.

Не меншими є наукові здобутки С.С. Харкевича в його "післякиївський" період наукової діяльності, зокрема на Далекому Сході. Серед них найвагомішими є підготовлене за його керівництвом і безпосередньою участю та опубліковане багатотомне видання "Сосудистые растения Советского Дальнего Востока", створення Далекосхідного регіонального гербарію і Гербарію країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, якому надано статус світового.

С.С. Харкевич опублікував понад 350 наукових праць та підготував 20 докторів і кандидатів наук. За влучним висловом колег, його наукова діяльність на Далекому Сході за значущістю отриманих результатів з вивчення флори є порівняною з першим ("комаровським") періодом розвитку ботанічної науки в цьому регіоні. За вагомістю і науковою значущістю виконаних робіт це повною мірою стосується і "київського" періоду діяльності цього видатного ботаніка.

У науковій спадщині С.С. Харкевича одне із чільних місць займають праці з

ботанічного ресурсознавства. Перу вченого належить понад сотні наукових публікацій, присвячених питанням ресурсознавчих досліджень корисних видів природних флор різних регіонів колишнього Радянського Союзу. Слід особливо відзначити, що багато розробок були доведені автором до впровадження. Узагальнення цих та інших робіт стало основою для викладення автором поглядів щодо розвитку цього напрямку ботаніки в Україні. Висловлені майже 40 років тому, вони не втратили своєї актуальності і в нинішній час, який відзначається небувалим посиленням виснажливого природокористування в умовах розвитку приватизаційних процесів, ринкових відносин, а також незворотними втратами рослинних ресурсів тощо. Крім зазначених негативних явищ, має місце уповільнення розвитку ресурсознавства, зокрема щодо перспективних досліджень рослинних ресурсів в умовах сучасних економічних відносин та розв'язання багатьох завдань теоретичного і прикладного напрямку. Серед них першочерговим є прогнозування теперішніх і віддалених наслідків змін, зумовлених новітніми антропогенними трансформаціями, впливу на природні ресурси небувалого за масштабами вирощування в Україні нових технічних, кормових та інших культур, наростання темпів синантропізації рослинного покриву тощо.

На основі системного аналізу результатів півстолітнього вивчення рослинних ресурсів в Україні, С.С. Харкевич спільно з М.І. Котовим сформулював актуальні завдання подальшого розвитку зазначеного напрямку в Україні [8, 9]. Пізніше вчений розвинув їх у доповіді на секції рослинних ресурсів сесії Виїзних річних зборів наукової ради АН СРСР з проблеми "Біологічні основи раціонального використання, перетворення та охорони рослинного світу", яка проходила на базі Центрального

республіканського ботанічного саду АН України (ЦРБС) з 30 березня по 2 квітня 1974 р. Автор статті взяв участь у роботі сесії і мав можливість вислухати цю доповідь. Зазначимо, що через 10 років підсумки вивчення рослинних ресурсів України та перспективи подальшого розвитку ботанічного ресурсознавства були викладені у спільній публікації ботаніків Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН України та ЦРБС [14]. У подальшому узагальнюючі зведення з аналізу виконаних робіт і наукових досягнень у цьому науковому напрямі в літературі висвітлено недостатньо.

Основні положення доповіді С.С. Харкевича опубліковані у виданні "Рослинні ресурси України, їх вивчення та раціональне використання" [17].

Серед багатьох питань щодо розвитку ботаніко-ресурсознавчого напрямку досліджень С.С. Харкевич виділяє як головні нерівномірність і недостатність вивчення природних рослинних ресурсів в Україні. Нині можна стверджувати, що порівняно більш дослідженими є лікарські рослини. Однак і ця група досі залишається невивченою достатньою мірою в аспекті поширення, а також запасів та, особливо, їхньої динаміки під впливом новітніх антропогенних факторів.

За останні 20 років опубліковано фундаментальні праці щодо поширення, еколого-ценотичних особливостей, ресурсної цінності лікарських рослин, включаючи характеристику елементів та сполук, використання офіційною і народною медициною тощо. Серед узагальнюючих праць цього напрямку слід назвати підготовлені співробітниками Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України: "Лікарські рослини. Енциклопедичний довідник" (за ред. акад. НАН України А.М. Гродзинського) [11], випуски "Інвентаризація флори України" [10], "Лікарські судинні

рослини України (медичне та ресурсне значення)" [13] та ін. Слід відзначити успішний розвиток лікарського ресурсознавства — лікарського рослинництва у Національному аграрному університеті [1, 2]. Крім вивчення органогенезу лікарських рослин, особливостей культивування та характеристики фізіологічно-активних речовин, було глибоко досліджено інші питання лікарського ресурсознавства. Зокрема, з'ясовано вплив шкідників і хвороб на лікарські культури та методи боротьби з ними, включаючи біологічні. Вивчено посівні якості насіння лікарських рослин, запропоновано оптимальні строки збирання сировини дикорослих видів. Значний інтерес становить характеристика вмісту отруйних речовин у рослинах та ознак їхньої дії на органи і системи організму людини. Проблемні питання ресурсознавства лікарських рослин, охорони їхнього генофонду, інтродукції, селекції і первинної культури, зокрема в умовах ботанічних садів, культивування *in vitro*, фармакогнозії, експериментальної фармакології, а також застосування лікарських рослин у науковій та народній медицині розглядалися на періодичних наукових національних та міжнародних зібраннях, проведених відділом медичної ботаніки Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Попри важливість зазначених та інших питань лікарського ресурсознавства, найактуальнішими залишаються дослідження і збереження їхніх запасів у природних місцезростаннях. Лікарські та інші рослинні ресурси України відзначаються унікальністю та багатством. Це зумовлено природно-історичними факторами, зокрема територіальним розташуванням країни на біогеографічних рубежах, а також перехрестях міграційних хвиль фіторізноманіття з багатьох центрів походження. В Україні ресурси лікарських рослин при-

родних місцезростань опинилися у центрі багатьох проблем, пов'язаних, як вже зазначалося, з посиленням техногенного впливу на екосистеми, виснажливою їх експлуатацією, розвитком приватизаційних процесів та ринкових відносин. З огляду на вилучення із сфери використання великих регіонів у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС, а також різке збільшення площ локального забруднення, зокрема внаслідок техногенного впливу у промислових регіонах України, актуальності набувають питання оцінки запасів та розробки заходів із невиснажливого використання і збереження на екологічно не забруднених територіях з урахуванням втрат, що відбулися. Завершальним етапом цих робіт має бути резервування багатьох територій за ознакою їх ресурсної значущості для запобігання можливим негативним трансформаціям у сучасних умовах розвитку виробничих відносин. Досі ці та багато інших питань залишаються поза увагою дослідників. Серед них, як вже зазначалося, чи не найголовнішим є забезпечення оптимізації управління ресурсами лікарських рослин відповідно до умов ринкових відносин (встановлення механізмів координації між власниками ресурсів і відповідними галузевими відомствами та установами).

С.С. Харкевич обґрунтовано доводив, що великі можливості для зміцнення економіки країни та підвищення добробуту народу може надати раціональне використання рослинних ресурсів, зокрема недеєривної продукції лісів — грибів, ягід, плодів, лікарських, технічних та інших корисних рослин. Учений вже тоді застерігав, що високі прибутки при комплексному використанні побічних продуктів лісу можна отримати лише за умови невиснажливого їхнього використання. Нині можна констатувати різке збільшення обсягів зборів ягід (чорниці, журавлини),

грибів та окремих видів лікарських рослин. Це зумовлено переважно налагодженим експортом зазначеної рослинної сировини у великих обсягах за кордон. Складність розв'язання існуючої проблеми зумовлена тим, що заготівля сировини ведеться приватним способом, тобто стихійно і неконтрольовано, без належного обліку і відшкодувань за використання ресурсів. Зазвичай правил збору при цьому не дотримуються. Все це призводить до порушення екосистем та, відповідно, до незворотної втрати ресурсів, особливо плодкових і ягідних. Значний негативний вплив на стан недеревинних ресурсів справляє збільшення обсягів суцільних рубок. Тому необхідно ширше впроваджувати у лісгосподарську практику поступові, вибіркові та комбіновані способи рубки, що сприятиме поліпшенню екологічної ситуації в регіонах та збереженню недеревинних ресурсів. Важливу роль у справі охорони лісів і недеревинних корисних ресурсів мають відігравати заповідні території. В Україні різними формами заповідання охоплено близько 900 тис. га лісів, що становить лише 10% їхньої загальної площі [15]. Заповідні об'єкти нерівномірно розміщені на території, зайнятій лісами. Крім цього, в них неефективно забезпечується охорона, зокрема недеревинних рослинних ресурсів, оскільки лише третину з них площею 335 тис. га виділено в окремі категорії (природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки тощо), на цих об'єктах ведеться певний контроль за станом використання ресурсів. Сучасний стан недеревинних ресурсів та їхня деградація у зв'язку з надмірною експлуатацією вимагає проведення невідкладних робіт із розширення природно-заповідних площ вищих категорій та включення до складу їхніх територій масивів, які відзначаються багатством та різноманітністю, зокрема

недеревинних рослинних ресурсів. Є очевидною необхідність опрацювання комплексної економічної оцінки лісів з урахуванням інтегральної вартості недеревинних рослинних ресурсів. Для впровадження централізованого обліку, регулювання та контролю обсягів та правил заготівлі, а також з метою об'єднання зусиль з їхньої охорони та збереження, вкрай необхідним є створення відповідного органу при Держкомітеті лісового господарства України та в його регіональних підрозділах. До завдань цього органу, окрім інших, має входити експертна оцінка, а також планування, координація та впровадження заходів, спрямованих на невиснажливе використання, збереження та збагачення, зокрема недеревинних лісових ресурсів і ведення відповідної експертної політики з урахуванням інтересів держави та землекористувачів.

Особливу увагу С.С. Харкевич звертав на необхідність розширення досліджень з проведення фітомеліоративних робіт на порушених територіях і підбір відповідного асортименту видів рослин в умовах, що створилися внаслідок техногенного впливу. У той час і пізніше такі роботи успішно проводили дніпропетровські, донецькі, криворізькі ботаніки та вчені з інших регіонів. Роботи цих колективів з розроблення та впровадження технологій відродження порушених гірничими роботами земель як елементів екомережі були удостоєні Державної премії України у галузі науки і техніки у 2008 р. З розвитком приватизаційних процесів і ринкових відносин, а також з наростанням спустелювання в Україні, зазначені та інші роботи в цьому напрямі потрібно посилити. Розроблені світовою науковою спільнотою механізми боротьби із спустелюванням у поєднанні з вітчизняним досвідом, зокрема з фітомеліорації, мають бути адаптовані до українських умов та реалізовані.

Віковий досвід із закріплення арен в Україні свідчить про необхідність виваженого підходу до формування насаджень і особливого відношення до відновлення та збереження природного рослинного покриву, що залишився на трансформованих територіях.

Вже у 80-х роках минулого сторіччя С.С. Харкевич застерігав про можливі негативні наслідки здичавіння видів рослин, що вирощувалися, і входження їх до складу місцевої флори. Автор пропонував провести спеціальні дослідження з метою оцінки впливу натуралізації інтродукованих видів на аборигенну флору. Нині є очевидною шкода, що завдається природному рослинному покриву угрупованнями, утвореними *Heracleum mantegazzianum* Somm. et Levier, *H. sosnowskii* Manden, *Polygonum sachalinense* Fr. Schmidt, *Impatiens grandulifera* Royle (особливо на заплавних ділянках річок Закарпаття), *Ampelodesmos fruticosa* L. та багатьма іншими видами. Набувають значного поширення, зокрема на порушених територіях, озимі хрестоцвіті та інші види з групи "нових культур", що не завжди є виправданим. У ситуації, що складається, для уповільнення зазначених процесів має бути прийнята відповідна програма із захисту природних угруповань і у законодавчому порядку закріплені відповідальність установ, які займаються мобілізацією світових ресурсів для їх використання, та гарантійні зобов'язання про неприпустимість подальшої натуралізації видів рослин, що вирощуються в культурі.

Розв'язання проблеми із забезпечення вітчизняного тваринництва високоякісними кормами С.С. Харкевич вважав неможливим без широкого залучення кормових ресурсів природної флори. Вчений вказував на багатство видів з високими кормовими властивостями, зокрема лучної флори. Великий практичний інтерес

С.С. Харкевич вбачав у підборі бобових та інших видів кормових рослин для високогірних лук Українських Карпат, солестійких і високопродуктивних видів — для засоленних пасовищ південної та південно-східної частини України, а також для еродованих і малопродуктивних пасовищ Лісостепу і Степу [17]. Останнє набуло нині особливої актуальності в Україні внаслідок найвищої у світі розораності земель (82%) і зниження захисної функції лучних угідь. Лише за рахунок ерозійного змиву щорічні втрати ґрунту в Україні сягають 600 млн т, у тому числі гумусу — 20 млн т [3]. Скорочення площ лучних угідь (з 1991 р. — на 1,4 млн га) призвело до різкого посилення пасовищного навантаження і, відповідно, істотного погіршення господарської цінності лучних фітоценозів, зниження продуктивності та зменшення частки видів із високими кормовими якостями [3]. Це, у свою чергу, зумовлює енергетичне збіднення лучно-кормових ресурсів і зниження їхньої економічної цінності. Як зазначає А.В. Боговін [3], є очевидною необхідність збільшення площ пасовищних угідь, зокрема шляхом трансформування під постійне залуження не менше ніж 7,5 млн га орних земель. Останнє матиме економічне значення і не менш важливе екологічне, оскільки будуть збільшені площі природних ландшафтів, більш ефективно забезпечена охорона видового і ценотичного різноманіття, уповільнені ерозійні процеси, поліпшиться охорона водних ресурсів. На часі розширення площ лучних угідь в об'єктах природно-заповідного фонду. Досі їхня частка в існуючих об'єктах не перевищує 3–4%. Необхідне створення охоронних об'єктів вищих категорій, в яких основними об'єктами заповідання виступали б угруповання лучної рослинності. Такі об'єкти в Україні досі відсутні.

С.С. Харкевич вважав, що у ресурсознавчому відношенні майже не вивченими залишаються природні та штучні водойми, зокрема водосховища Дніпровського каскаду гідроелектростанцій. Гідротехнічне та енергетичне будівництво, пов'язане зі створенням нових водних об'єктів, поряд із забезпеченням потреб народного господарства у прісній воді, зумовило низку гострих екологічних проблем в Україні. Це насамперед вилучення з використання значних площ високопродуктивних лучних угідь, лісових територій, а також орних земель. Серед багатьох за масштабами прояву і складністю вирішення завдань найважливішими є забезпечення чистоти води у водосховищах у зв'язку з її "цвітінням", захист прибережних ділянок від ерозії та підвищення продуктивності біорізноманіття затоплених територій. Останнє має стати своєрідною компенсацією за втрати, що мали місце. У зв'язку з цим на початку 70-х років минулого століття в Україні було інтродуковано *Zizania latifolia* (Griseb.) Stapf [5]. Інтродукцію цього виду проводили з метою отримання додаткових кормів для тваринництва, підвищення продуктивності водно-болотних угідь, охорони прибережних ділянок від розмивання та послаблення антропогенного евтрофування водойм. Значним стимулом для виконання робіт з поширення *Z. latifolia* була необхідність розв'язання кормової проблеми у зв'язку із затопленням унаслідок створення каскаду штучних водосховищ на Дніпрі лучних угідь площею понад 50 тис. га [7]. Відносно доцільності інтродукції *Z. latifolia* в Україні існують дві протилежні думки. Одні автори, виходячи з високої ценотичної активності виду, а також з нереалізації досі його широкого практичного використання, вважають її не виправданою. Інші, з огляду на те, що в умовах деградації водних екосистем та посилення їхнього

антропогенного евтрофування ценози *Z. latifolia* відіграють виключно важливу біотопічну, ресурсну, фітомеліоративну та інші екологічно значущі функції, вважають інтродукцію цього виду доцільною й необхідною. Наші 30-річні спостереження за угрупованнями *Z. latifolia* в Україні дають підстави стверджувати, що цей вид є досить перспективним для забезпечення берегозакріплювальної функції, а також підвищення біотопічної ємності водно-болотних угідь. У зв'язку з високою продуктивністю та кормовою цінністю фітомаси він може бути рентабельною культурою для кормовиробництва за умови створення плантацій суцільних заростей площею не менше 10 га [5].

Серед природних ресурсів водойм України широке використання в останні 10 років отримав *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud., запаси якого лише у південних регіонах становлять понад 100 тис. га. На цих площах щорічно продукується близько 600 тис. т наземної повітряно-сухої маси [4]. Україна є експортером очерету, що використовується для спорудження дахів, на європейському ринку. Обсяги щорічних пропозицій становлять близько 10% від загальних [6]. Слід зазначити, що зимова заготівля наземної фітомаси очерету із дотриманням технологій викошування є чи не найефективнішим альтернативним способом поліпшення стану угруповань та їхніх екоотопів. При цьому повністю вилучаються акумульовані очеретом біогенні речовини, тобто поліпшується стан навколишнього середовища. Останнє є надзвичайно актуальним з огляду на те, що основні масиви очерету в Україні розташовані на рамсарських водно-болотних угіддях, а також входять до складу територій природних ядер і екокоридорів проектованої національної екомережі України. Заготівля очерету на території дельти Кілійського

гирла Дунаю стала важливою галуззю економічного розвитку регіону [6].

З огляду на високу теплотворну здатність соломи *Phragmites australis* є перспективним її використання як біопалива. У світовій практиці фітомасу зазначеного та інших видів макрофітів використовують для виготовлення брикетного палива. Як показали наші дослідження, заготівля *Phragmites australis* за межами заповідної зони Дунайського біосферного заповідника з подальшою переробкою на брикетне паливо та його використання дасть змогу отримати $5\,287\,191 \times 10^5$ ккал тепла, комерційна вартість якого становить близько 18 млн дол. США, тобто *Phragmites australis*, з огляду на його запаси в Україні, може стати надійним відновлювальним джерелом енергії. Велику цінність становлять і інші види водних макрофітів в Україні, однак вони, за влучним висловом С.С. Харкевича, і досі залишаються незайманими у ресурсному відношенні.

С.С. Харкевич приділяв велику увагу декоративним рослинам природної флори України. Поряд із використанням їх в озелененні міст і населених пунктів, він зазначав необхідність їхньої охорони в природних місцезростаннях. Вчений підкреслював необхідність видання зведення з декоративних рослин природної флори України. Співробітниками Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України було опубліковано монографію "Декоративні рослини природної флори України" (1977). За час, що минув після видання книги, відділом природної флори Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України здійснено велику кількість досліджень, зокрема з вивчення морфо-біологічних і еколого-ценотичних та інших особливостей декоративних видів рослин. Особливу цінність становлять роботи, присвячені відновленню та збереженню рідкісних і зникаючих

декоративних видів природної флори. Ці роботи та роботи інших українських ботаніків мають бути узагальнені та видані окремим зведенням.

Як вже зазначалося, велику увагу С.С. Харкевич приділяв необхідності збереження корисних видів у природі і культурі та опрацюванню заходів з їх природного відновлення. Ці роботи були розпочаті під його безпосереднім керівництвом і нині продовжуються відділом природної флори, який він свого часу очолював. Якщо активна охорона корисних рослин зусиллями науковців, зокрема ботанічних садів України, отримала належний розвиток, то пасивна залишається менш опрацьованою. Досі не розроблені питання збереження ресурсних видів в об'єктах природно-заповідного фонду, відсутня мережа державних заказників ресурсознавчого призначення тощо.

С.С. Харкевич передбачив також появу нових напрямів ботанічного ресурсознавства, які на початку 80-х років минулого століття лише окреслювалися. Серед них за актуальністю і соціальною значущістю виділяється рекреаційно-ресурсознавчий. Вчений визначив його предмет та основні завдання. Всі вони і досі є актуальними — це дослідження санітарно-гігієнічної, естетичної, виховної, дидактичної та багатьох інших функцій природного рослинного покриву. Нині це один з найперспективніших напрямів ботанічного ресурсознавства, який з посиленням урбанізаційних процесів інтенсивно розвиватиметься. Серед багатьох завдань зазначеного напрямку важливим є здійснення ресурсно-рекреаційного зонування території України за рекреаційними показниками та інших цільових зонувань, кінцевою метою є ботаніко-ресурсне зонування території України. Актуальність цього та інших завдань впливає із "Програми економічного та соціального розвитку України (2004–2015 рр.)".

Окреслюючи коло проблемних завдань наукової та науково-практичної роботи щодо розвитку ботанічного ресурсознавства в Україні С.С. Харкевич особливу увагу приділяв підготовці наукових кадрів та належній комплексності і координації досліджень. Усі ці завдання з відомих причин залишаються актуальними і нині.

У ситуації зі станом природних ресурсів, що склалася в Україні, є очевидною необхідність створення системи державного обліку та здійснення контролю за охороною ресурсів та невиснажливим їх використанням. Одним з механізмів реалізації цього завдання є створення Державного кадастру рослинного світу України відповідно до Закону України "Про рослинний світ" (1999) "з метою обліку кількісних, якісних та інших характеристик природних рослинних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання, а також для здійснення систематичного контролю за якісними і кількісними змінами у рослинному світі". Як зазначає В.М. Мінарченко [12], створення Кадастру стане науковим обґрунтуванням ефективної охорони, збереження, фіторізноманіття та невиснажливого і диверсифікованого використання ресурсів. Вперше буде здійснена інтегральна оцінка найбільшого національного багатства — рослинного світу.

1. Біленко В.Г. Вирощування лікарських рослин та використання їх у медичній та ветеринарній практиці: Довідник. — К.: Арістей, 2004. — 304 с.
2. Біленко В.Г., Лушпа В.І., Якубенко Б.Є., Волох Д.С. Технологія вирощування лікарських рослин та використання їх у медичній та ветеринарній практиці. — К.: Арістей, 2007. — 653 с.
3. Боговін А.В. Луки // Природно-ресурсний аспект розвитку України. — К.: Вид. дім "KM Academia", 2001. — С. 48–54.
4. Дубина Д.В. Збереження і невиснажливе використання ресурсів очерету південного (*Phragmites australis*) в Україні // Збереження і невиснажливе

використання біорізноманіття України: стан та перспективи. — К.: Хімджест, 2003. — С. 139–141.

5. Дубина Д.В., Вакаренко Л.П. Зизанія широколиста в Україні / За ред. Д.В. Дубини. — К.: Фітосоціоцентр, 2003. — 38 с.

6. Дубина Д.В., Жмуд О.І., Абдулова О.С. Про збереження водоочисних властивостей угруповань очерету в процесі заготівлі // Метод. рекомендації з екологічно безпечної заготівлі (викошування) очерету / За ред. Я.І. Мовчана. — К.: Громадська організація "Срібна Чайка", 2007. — 56 с.

7. Зеров К.К., Корелякова И.Л. Физико-географический очерк Днепра и его долины // Гидробиологический режим Днепра в условиях зарегулированного стока. — К.: Наук. думка, 1967. — С. 8–19.

8. Котов М.И., Харкевич С.С. Об изучении и обогащении растительных ресурсов Украины за 50 лет советской власти // Растительные ресурсы. — 1967. — 3, вып. 3. — С. 347–354.

9. Котов М.И., Харкевич С.С. Достижения у вивченні флори, систематики вищих рослин і рослинних ресурсів на Україні // Укр. ботан. журн. — 1967. — 24, № 5. — С. 6–19.

10. Лебеда А.П. Инвентаризация флоры Украины (лікарські рослини — носії алкалоїдів). — К.: Академперіодика, 2006. — 264 с.

11. Лікарські рослини. Енциклопедичний довідник / За ред. акад. А.М. Гродзінського. — К.: УДЕ, 1992. — 544 с.

12. Мінарченко В.М. Державний кадастр рослинного світу // Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: стан та перспективи. — К.: Хімджест, 2003. — С. 147–153.

13. Мінарченко В.М. Лікарські судинні рослини України (медичне та ресурсне значення). — К.: Фітосоціоцентр, 2005. — 324 с.

14. Сытник К.М., Сикюра И.И., Дудка И.А. и др. Итоги и перспективы изучения растительных ресурсов Украины // Растительные ресурсы. — 1982. — 18, № 4. — С. 490–497.

15. Ткач В.П. Ліси: сучасний стан та лісокористування // Природно-ресурсний аспект розвитку України. — К.: Вид. дім "KM Academia", 2001. — С. 41–48.

16. Харкевич С.С. Полезные растения природной флоры Кавказа и их интродукция на Украине. — К.: Наук. думка, 1966. — 299 с.

17. Харкевич С.С. Сучасний стан, перспективи вивчення, раціональне використання та збагачення рослинних ресурсів УРСР // Рослинні ресурси України, їх вивчення та раціональне використання. — К.: Наук. думка, 1973. — С. 3–10.

Рекомендував до друку П.А. Мороз

ISSN 1605-6574. Інтродукція рослин, 2009, № 2

Д.В. Дубына

Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН
Украины, Украина, г. Киев

НАУЧНЫЕ ВЗГЛЯДЫ И ВКЛАД
С.С. ХАРКЕВИЧА В РАЗВИТИЕ
БОТАНИЧЕСКОГО РЕСУРСОВЕДЕНИЯ
В УКРАИНЕ

Освещены научные взгляды и вклад выдающегося ботаника профессора С.С. Харкевича в развитие ботанического ресурсоведения в Украине. Рассмотрены актуальные задачи дальнейших исследований.

D.V. Dubyna

M.G. Kholodny Institute of Botany, National
Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Kyiv

S.S. KHARKEVICH SCIENTIFIC VIEWS
AND CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT
OF THE BOTANICAL AND RESOURCE-KNOWLEDGE
DIRECTION IN UKRAINE

Main scientific views of the great botanist of present time professor S.S. Kharkevich and his contribution to the development of the botanical and resource-knowledge direction in Ukraine were covered. The urgent problems for further researches were examined.